Discussion Papers

Serie de dezbateri publice naționale

Viorel CHIVRIGA
expert IDIS „Viitorul"

OCTOMBRIE
2016

CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII ÎNTREPRINDERILOR DE PE AMBELE MALURI ALE NISTRULUI

IDIS VIITORUL

www.viitorul.org

Institutul pentru Dezvoltare şi Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul"

DISCUSSION PAPERS

SERIE DE DEZBATERI PUBLICE NAȚIONALE

CREŞTEREA COMPETITIVITĂȚII ÎNTREPRINDERILOR DE PE AMBELE MALURI ALE NISTRULUI

***Viorel CHIVIRIGA*, expert IDIS „Viitorul"**

Octombrie 2016

www.viitorul.org

Opiniile exprimate aparțin autorilor. Administrația IDIS „Viitorul” și Consiliul Administrativ al Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul” nu poartă răspundere pentru estimările și opiniile prezentate în cadrul acestei publicații.

Pentru mai multe informații asupra acestei publicații ori asupra abonamentului de recepționare a publicațiilor editate de către IDIS, vă rugăm să contactați direct Serviciul de Presă și Comunicare Publică al IDIS „Viitorul”. Persoana de contact: Diana Lungu - *diana.lungu@viitorul.org*

ADRESA DE CONTACT:
Chișinău, Iacob Hîncu 10/1, 2004, Republica Moldova
Telefon: (373-22) 21 09 32
Fax: (373-22) 24 57 14
www.viitorul.org

Orice utilizare a unor extrase ori opinii ale autorului acestui Studiu trebuie să conțină referință la IDIS „Viitorul”.

Acest produs apare în cadrul proiectului „Stimularea măsurilor de consolidare a încrederii dintre Chișinău și Tiraspol”, cu susținerea Guvernului României și PNUD Moldova.

Sumar

Prefață 5

1. Situația social-economică în Republica Moldova 6

   1.1. Situația social-economică în regiunea din stânga Nistrului 7

2. Evaluarea situației de ansamblu a IMM-urilor din Republica Moldova 9

   2.1. Evaluarea situației a IMM-urilor din regiunea din stânga Nistrului 10

3. Considerații privind competitivitatea Republicii Moldova 12

4. Concluzii și recomandări 14

Anexe 15

Bibliografie 20

Abrevieri:

BERD – Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare

BNS – Biroul Național de Statistică

ÎMM-uri – Întreprinderi Mici și Mijlocii

ZLSAC – Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

mlrd. – miliarde

mln. – milioane

ONG-uri – Organizații Non-Guvernamentale

FMI – Fondul Monetar Internațional

p.p. – procente procentuale

RGC – Raportul Global de Competitivitate (Global Competitiveness Report – GCR)

WEF – Forumul Economic Mondial

PIB – Produsul Intern Brut

IPC – Indicele prețurilor de consum

Prefață

Factorii la nivel de țară, care au repercusiuni asupra competitivității economiei naționale sunt cei care au un impact asupra structurii globale a costurilor și productivității întregii economii. Aceștia includ atât mediul de afaceri, cât și factori macroeconomici: inflația și cursul de schimb valutar. În ceea ce privește factorii la nivel de țară, accentul mai multor documente de politici și al *Foii de parcurs* pentru ameliorarea competitivității Republicii Moldova sunt axate pe crearea unui mediu de afaceri favorabil, care include următoarele elemente: comerțul internațional și administrarea vamală; politica fiscală și de administrare; cadrul concurențial; mediul de reglementare a afacerilor; accesul la resursele financiare; infrastructura și logistica; contractul, punerea în aplicare a drepturilor de proprietate și calitatea sistemului judiciar; protecția mediului și utilizarea durabilă a resurselor naturale; protecția investitorilor; reglementarea pieței forței de muncă.

Factorii la nivel de întreprindere influențează competitivitatea întreprinderilor individuale, adăugând-se la factorii care afectează competitivitatea la nivel de ramură, și operează într-un anumit mediu de afaceri. Factori la nivel de întreprindere sunt cei care afectează în mod direct productivitatea întreprinderilor individuale: productivitatea întreprinderii în sine este determinată de existența inputurilor și tehnologiilor relevante, iar productivitatea acestora, la rândul ei, este determinată de: productivitatea muncii; productivitatea totală a factorilor; procesele de afaceri și tehnologiile de suport din oficiu (sisteme informatice etc.); valoarea adăugată; capacitatea de management (planificarea afacerilor, management financiar, capacitatea de a răspunde la semnalele pieței); specificul firmei și capacitatea acesteia pentru acces la finanțare - calitatea rapoartelor financiare și a guvernanței corporative, existența gajului, istoria de credit, experiență bancară și relații.

Prin urmare, chiar dacă aparent factorii, care au repercusiuni asupra competitivității la nivel de țară, ramură și întreprindere, sunt diferiți, există o legătură directă asupra proceselor în derulare care influențează competitivitatea. În cazul regiunii din stânga Nistrului, situația IMM-urilor este influențată și de mediul de afaceri specific unei economii izolate, cu o funcționalitate redusă.

1. Situația social-economică în R. Moldova

În anul 2015, majoritatea indicatorilor social-economici, care reflectă situația economică în Republica Moldova, au înregistrat valori în scădere în comparație cu anul precedent. Produsul intern brut (PIB) s-a micșorat cu 0,5% (în prețuri comparabile) în raport cu anul 2014. La fel, s-au intensificat procesele inflaționiste. La finele anului, rata inflației a constituit 13,6% față de decembrie 2014, înregistrând o majorare de 8,9 p.p. comparativ cu rata inflației din aceeași perioadă a anului 2014. Majorarea prețurilor de consum a fost determinată, în general, de deprecierea monedei naționale, ceea ce a afectat prețurile la bunurile de import și tarifele la servicii comunal-locative. Indicele prețurilor de consum (IPC) mediu anual a constituit 9,7%.

În anul 2015, moneda națională a suportat o depreciere de 25,9% față de dolarul SUA, în termeni nominali. Leul moldovenesc s-a depreciat față de Euro cu 13,1%. Principalii factori care au determinat deprecierea monedei naționale au fost problemele din sectorul financiar-bancar, diminuarea exporturilor și remiterilor valutare de peste hotare, fluctuațiile dolarului SUA pe pieţele valutare internaţionale. Stocul activelor valutare de rezervă ale Băncii Naţionale a Moldovei s-au redus cu 18,5% comparativ cu nivelul înregistrat la sfârșitul anului 2014.

Datoria de stat (internă și externă), administrată de Guvern, la finele anului 2015 a fost în creștere cu 22% față de data similară a anului 2014. Datoria de stat internă s-a majorat cu 2,1%, iar cea externă, calculată în lei, a înregistrat o creștere pronunțată de 28,9%, din cauza deprecierii monedei naționale față de principalele valute străine. Totodată, deficitul contului curent a constituit 7,2% în raport cu PIB (în anul 2014 – 7,1%), transferurile persoanelor fizice (compensarea pentru muncă și transferurile personale) – 23,7% (26,2%), acumularea netă de angajamente la investițiile străine directe – 4,2% (4,4%), balanța negativă a bunurilor și serviciilor – 30% (36,8%).

În anul 2015, comerțul internațional al R. Moldova s-a prăbușit, totalizând valori inferioare celor înregistrate în anii 2011-2014. Exporturile de mărfuri au înregistrat un volum inferior celui realizat în anul 2014 cu 15,9%, din care exporturile de bunuri moldovenești s-au redus cu 14,8%, iar reexporturile cu 18,2%. Reexporturile de mărfuri au avut o valoare de 662,9 mil. dolari SUA, care echivalează cu o cotă de 33,7% din totalul de exporturi. În anul 2015, importurile au constituit 3986,8 mil. dolari SUA, volum inferior celui realizat în anul 2014 cu 25,0%. Începând cu luna august 2015, industria a intrat în recesiune. În medie, în perioada august-decembrie 2015, producția industrială a scăzut cu cca. 5,2% lunar. Însă, datorită avansului din lunile ianuarie-iulie, per total, în anul 2015 s-a consemnat o creștere de 0,6%.

În anul 2015, volumul producției agricole în gospodăriile de toate categoriile a constituit 86,2% față de anul 2014. Reducerea producției globale agricole a fost determinată de scăderea producției vegetale cu 22,6%, producția animalieră fiind într-o creștere modestă, cu 2,2 la sută. Ponderea producției vegetale în totalul producției agricole s-a redus până la 58%, fiind cota cea mai mică din ultimul deceniu (în anii 2013-2014 – 65%). Anul 2015 a fost marcat și prin interferența unor factori, care au determinat reducerea veniturilor agricultorilor: blocarea accesului pe pieţele produselor agricole și agroalimentare tradiționale, utilizarea pe scară mai largă a practicilor anticoncurențiale în sectorul de producere și comerțul internațional cu produse agricole, creșterea prețurilor la input-urile agricole, insuficiența ajutoarelor de stat pentru agricultori.

Investițiile în active materiale pe termen lung s-au redus cu 8,8% (în prețuri comparabile) față de anul 2014. Volumul serviciilor de transport s-a micșorat cu 17,3% în raport cu volumul transportat în anul 2014. La fel, a scăzut și volumul comerțului cu amănuntul, iar serviciile de piață prestate populației s-au majorat. Volumul cifrei de afaceri în comerțul cu amănuntul în anul 2015 s-a diminuat cu 6,4% (în prețuri comparabile) față de anul 2014.

Înrăutățirea situației economice din țară a avut repercusiuni grave asupra comunității de afaceri. Activitatea economică a mai multor companii de talie micro, mică, medie și mare s-a micșorat substanțial. Un aport considerabil la înrăutățirea situației poate fi atribuit degradării condițiilor de creditare a enti-

tăților economice, slăbirii monetei naționale, reducerii consumului și a remiterilor, menținerii interdicțiilor la exportul mai multor bunuri de producție locală pe piețele estice, dar și a situației economice din mai multe state partenere ale Moldovei.

Pe de altă parte, și unele organizații internaționale au remarcat că economia Moldovei a pierdut din competitivitate. Potrivit Raportului Competitivității Globale 2015-2016[1], elaborat de Forumul Economic Mondial (WEF), precum și în urma evaluării anuale a mediului economic și a capacității sale de a realiza o creștere economică susținută, Republica Moldova a coborât două poziții în topul celor mai competitive țări din lume, clasându-se pe locul 84 din cele 140 de economii analizate. Scorul general obținut de Republica Moldova este de 4,0 puncte pe o scară de la unu la șapte. Economia moldovenească este devansată de țările din regiune, Ucraina și România, care au fost plasate pe pozițiile 79 și 53. Înaintea R. Moldova se află state membre ale CSI precum: Azerbaidjan (40), Kazahstan (42), Federația Rusă (45) și Georgia (66).[2]

1.1. Situația social-economică în regiunea din stânga Nistrului

Situația social-economică din regiunea transnistreană s-a înrăutățit considerabil în anul 2015. Rezultatele negative înregistrate în 2015 mențin tendințele de deteriorare a situației social-economice, care au afectat regiunea transnistreană în 2014, când administrația din regiunea transnistreană a micșorat salariile pentru angajații din sectorul bugetar, reducându-le cu 15 la sută. Principalii factori care au afectat situația economică din regiune sunt: instabilitatea regională și situația politică internă incertă; scăderea cererii pentru exportul produselor transnistrene; deprecierea valutelor partenerilor comerciali; contractarea ajutorului extern și a subsidiilor din partea Federației Ruse.[3]

Vorbind despre principalele probleme cu care s-a confruntat regiunea din stânga Nistrului în 2015, menționăm, în mod special, micșorarea veniturilor la bugetul consolidat și la fondul unic al asigurărilor sociale. Astfel, potrivit datelor oficiale ale așa-numitului executiv din regiunea transnistreană, în 2015 veniturile bugetului consolidat și ale fondului unic al asigurărilor sociale s-a diminuat cu circa 67 milioane USD față de acumulările bugetare din 2014.[4] Este important să subliniem, că cheltuielile pentru perioada analizată au fost în descreștere cu 984.3 milioane de ruble (89 milioane USD) în raport cu cheltuielile realizate în 2014. Diminuarea veniturilor, dar și a cheltuielilor bugetare, au generat o altă problemă gravă în regiunea transnistreană, care a influențat situația economică și socială a locuitorilor din stânga Nistrului. Problemele economice au afectat dublu salariații bugetului public și pensionarii. Ca urmare a scăderii veniturilor fiscale, administrația din regiune a trebuit să finanțeze parțial plata salariilor angajaților din sectorul public și pensiile, fiind menținute reducerile salariale și cele de pensii stabilite în 2014.

În ianuarie-martie 2016, volumul producției industriale a constituit 178,3 milioane de dolari SUA sau 97,1% față de nivelul din ianuarie - martie 2015. Din numărul total al întreprinderilor industriale, ceea ce constituie 89 de entități, 40 de companii (44,4%) au majorat producția industrială, iar în 49 de societăți este înregistrată o reducere a producerii. În domeniul energiei electrice, volumul producției a scăzut cu 5,0% în comparație cu perioada corespunzătoare a anului precedent, producția industrială metalurgică a crescut cu 2,2%, iar în domeniul producției de mașini și prelucrării metalelor, volumul producției s-a redus cu 25 la sută. În perioada analizată, a scăzut cu 18,0% și volumul producției agricole în toate categoriile de gospodării față de aceeași perioadă a anului 2014.

Activitatea de export-import a agenților economici de pe malul stâng al Nistrului este un alt indicator care ilustrează criza economică cu care se confruntă această regiune. Astfel, în urma conjuncturii nefavorabile din statele care reprezintă principalii parteneri comerciali pentru agenții

[1] Publicat din anul 1979, Global Competitiveness Report reprezintă o analiză a competitivității statelor. Ediția din anul 2015 este publicată în contextul unei economii mondiale care evoluează pe baza unei „noi normalități" caracterizată de creștere economică scăzută, productivitate redusă și o rată ridicată a șomajului, arată World Economic Forum.

[2] http://ziarulnational.md/raport-global-cele-mai-competitive-state-din-lume-r-moldova-coboara-in-top/

[3] Starea economică a R. Moldova: Diagnostic. Prognoze. Recomandări, Economic Outlook, 12/2015, IDIS „Viitorul".

[4] Оперативная информация о поступлении средств в бюджеты различных уровней за 2015 год - http://gov-pmr.org/item/4608

economici din regiunea transnistreană a avut loc o scădere a volumului produselor industriale și, ca efect în lanț, o diminuare a ratei bunurilor comercializate și exportate în afara regiunii transnistrene. Totodată, diminuarea cererii interne din partea populației și a agenților economici a determinat micșorarea importurilor în stânga Nistrului. Conform cifrelor oficiale ale autorităților transnistrene, în 2015 exporturile au constituit 611 milioane USD, înregistrând o diminuare cu circa 14,7% față de 2014, iar importurile au constituit circa 1 138 milioane USD, în scădere cu circa 30,4% în raport cu anul 2014. În consecință, volumul total al activității de export-import al agenților economici din regiunea transnistreană a constituit 1 749, 4 milioane USD, micșorându-se cu circa 25,6% față de 2014.

În trimestrul I al anului 2016, tranzacțiile comerciale ale operatorilor economici din stânga Nistrului cu întreprinderile din partea dreaptă, au pierdut din intensitate, ca de altfel și tranzacțiile comerciale externe. Vânzările de bunuri în partea dreaptă a Nistrului au scăzut cu 14,5%, iar achizițiile cu 53,6%. Acestea au pondere de 45,5% și, respectiv, 3,3 la sută în comerțul extra-regional al ținutului. Tranzacțiile comerciale extra-regionale s-au redus în această perioadă cu 25,4%, din care vânzarea de bunuri cu 1,4%, iar procurările cu 35,1%. La export, principalii parteneri comerciali sunt România (24141,9 mii USD, cu o creștere de 74,3 față de perioada similară a anului trecut și o pondere de 18,9% în vânzările de bunuri extra-regionale), Italia (9892,7 mii USD, o reducere cu 15,1% față de anul 2015 și o cotă de 7,7% în vânzările de bunuri extra-regionale), Ucraina (8393,5 mi USD, o creștere cu 3,3% în raport cu anul 2015 și o pondere de 6,6 în vânzările de bunuri extra-regionale), Germania (8295,4 mii USD, o creștere cu 10,8% în comparație cu anul 2015 și o pondere de 6,5 în exportul extra-regional) și Federația Rusă (7822,4 mii USD, o reducere cu 30,2% față de anul 2015 și o cotă de 6,1% în vânzările de bunuri extra-regionale).

La import, principalii parteneri comerciali sunt Rusia (129884,0 mii USD, o reducere cu 40,4% față de anul 2015 și o pondere de 62,2% în procurările de bunuri din afara regiunii) și Ucraina (15740,0 mii USD, o reducere cu 27,1% în comparație cu trimestrul I al anului 2015 și o pondere de 7,5% în procurările de bunuri din afara regiunii).

O cauză a micșorării produselor comercializate în afara regiunii transnistrene a constituit-o procesul deflației de pe malul stâng al Nistrului în raport cu principalele piețe de desfacere – R. Moldova de pe malul drept al Nistrului, Ucraina, Federația Rusă – unde a fost atestat un nivel ridicat al inflației. De asemenea, tendințele negative, care s-au manifestat în 2015, se vor menține și în 2016.

Tabelul 1. *Evoluția social-economică a regiunii din partea stângă a Nistrului în anul 2015*

Indicatori	În % față de anul 2014
PIB	79,79
Volumul producției industriale (estimare)	84,3
Volumul investițiilor în active fixe (evaluare)	78,7
Livrări de bunuri în afara regiunii	74,4
Intrări de bunuri în regiune	69,6
Volumul producției agricole brute	90,8
Cifra de afaceri în comerțul cu amănuntul (estimat)	76,0
Volumul serviciilor cu plată populației (estimat)	91,4
Fondul de salarii, luând în considerare întreprinderile mici, non-profit și organizațiile religioase	91,8
Numărul mediu al salariaților, ținând seama de întreprinderile mici, non-profit și organizațiile religioase)	97,1
Salariul mediu nominal lunar per persoană, luând în considerare întreprinderile mici, non-profit și organizațiile religioase	96,5
Numărul șomerilor înregistrați la Serviciul pentru ocuparea forței de muncă	61,3
Privatizarea fondului de locuințe	76,6
Indicele prețurilor de consum (inflația)	100,98
Indicele prețurilor producătorilor la producția industrială	90,1

2. Evaluarea situației de ansamblu a IMM-urilor din Republica Moldova

În anul 2015, numărul întreprinderilor mici și mijlocii (în continuare ÎMM) a constituit 49,8 mii întreprinderi sau cu 0,5 mii întreprinderi (cu 1%) mai puțin față de anul 2014. Sectorul ÎMM reprezintă circa 97,2% din numărul total de întreprinderi. Numărul salariaților care au activat în întreprinderile mici și mijlocii, în perioada de referință, a constituit 281,4 mii persoane, deținând 55,1% din numărul total de salariați ai întreprinderilor. Veniturile din vânzări ale întreprinderilor mici și mijlocii au însumat în această perioadă 86824,6 mil. lei sau 30,8% din veniturile de la vânzări în total pe economie.

Tabelul 2. *Evoluția ponderii întreprinderilor mici și mijlocii în totalul întreprinderilor în 2015*

	Nr. de întreprinderi, mii			Nr. de salariați, mii persoane			Venituri din vânzări, mil. lei		
	Total	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %	**Total**	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %	**Total**	ÎMM	Ponderea ÎMM în total, %
2014	**51,7**	50,3	97,3	**510,8**	284,0	55,6	**263090,2**	83521,2	31,8
2015	**51,2**	49,8	97,2	**510,3**	281,4	55,1	**282253,4**	86824,6	30,8

Analiza evoluției ÎMM în anul 2015 ne arată creșterea veniturilor din vânzări în medie pe o întreprindere, care au constituit 1744,5 mii lei sau cu 82,9 mii lei (cu 5%) mai mult față de anul 2014. Totodată, veniturile din vânzări ale ÎMM în medie la un salariat au scăzut comparativ cu anul 2014 cu 29,2 mii lei sau cu 8,6% și au constituit 308,5 mii lei în medie pe un salariat. În medie, numărul de salariați pe o întreprindere a constituit, în anul 2015, șase persoane, comparativ cu cinci persoane în anul 2014.

Tabelul 3. *Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în partea dreaptă a Nistrului în anul 2015*

Denumireza indicatorilor	Numărul de unități		Numărul de salariați		Veniturile din vânzări		Profit (+), pierdere (-) până la impozitare
	mii unități	Ponderea în total republică, %	mii persoane	Ponderea în total republică, %	mil. lei	Ponderea în total republică, %	mil. lei
Total întreprinderi mici și mijlocii[5] din care:	49.8	97.2	281.4	55.1	86,824.6	30.8	3,037.6
întreprinderi mijlocii	1.6	3.2	82.4	16.2	28,712.0	10.2	1,028.8
întreprinderi mici	10.0	19.5	115.1	22.6	46,833.1	16.6	1,875.8
întreprinderi micro	38.2	74.5	83.9	16.4	11,279.6	4.0	132.9

[5] Întreprindere mijlocie - întreprindere cu numărul mediu scriptic anual de salariați de până la 250 persoane, suma anuală a veniturilor din vânzări este de până la 50 milioane lei și valoarea totală anuală de bilanț a activelor este până la 50 milioane lei.

Întreprindere mică - întreprindere cu numărul mediu scriptic anual de salariați de până la 50 persoane, suma anuală a veniturilor din vânzări este de până la 25 milioane lei și valoarea totală anuală de bilanț a activelor este de până la 25 milioane lei.

Întreprindere micro - întreprindere cu numărul mediu scriptic anual de salariați de până la 10 persoane, suma anuală a veniturilor din vânzări este de până la 3 milioane lei și valoarea totală anuală de bilanț a activelor este de până la 3 milioane lei.

Partea preponderentă a ÎMM își desfășoară activitatea în domeniul comerțului, constituind în anul 2015 circa 19,8 mii întreprinderi, sau 39,8% din totalul întreprinderilor mici și mijlocii. În industria prelucrătoare au activat 4,2 mii de ÎMM sau 8,5% din totalul ÎMM-urilor.

2. 1. Situația a IMM-urilor din regiunea din stânga Nistrului

În prezent, IMM-urile și antreprenorii individuali din regiunea din stânga Nistrului sunt orientați în mare măsură spre consumatorii locali. O bună parte din entitățile economice mici împreună cu antreprenorii individuali au activități în agricultură, sau sunt conectați la acest sector. În structura businessului mic, circa 60% din subiecți practică activități comerciale, 25 la sută activează în domeniul serviciilor, 10% în agricultură și circa 5 la sută în sfera de producere industrială. În întreprinderile mici și mijlocii sunt angajate circa 16.000 de persoane, iar numărul întreprinzătorilor individuali este de aproximativ 22.500 de oameni. Veniturile la buget și fondurile extrabugetare care provin din activitatea IMM-urilor constituie anual circa 35,5 milioane de dolari, iar de la întreprinzători individuali aproximativ 6,8 milioane dolari. Veniturile din vânzări (venituri) primite de entitățile micului business în 2014 au totalizat 20,3% din indicele regional.

Tabelul 4. *Numărul subiecților micului business din regiunea nistreană*

	2015	2014	2015 față de 2014
Orașele Tiraspol și Denstrovsk	1827	1821	+0,3%
Orașul Bender	811	794	+2,1%
Raionul Rîbnița	488	506	-3,6%
Raionul Dubăsari	219	230	-4,8%
Raionul Slobozia	612	617	-0,8
Raionul Grigoriopol	244	248	-1,6%
Raionul Camenca	132	121	+9,2%
Total	**4333**	**4337**	**-0,1%**

În ultimele două decenii, în stânga Nistrului au fost lansate și implementate două programe de dezvoltare și de sprijinire a întreprinderilor mici (2002-2004 și 2010-2012). La pregătirea acestor programe s-a ținut cont și de opinia ONG-urilor, fapt ce a jucat un rol benefic în dezvoltarea afacerilor. De exemplu, a fost creat și îmbunătățit cadrul de reglementare în domeniul afacerilor mici, au fost introduse unele măsuri pentru simplificarea raportării contabile, financiare și fiscale. În prezent, sunt populare diverse comisii create de către APL. Cu toate acestea, subiecții micului business se confruntă în continuare o mulțime de probleme.

Tabelul 5. *Numărul angajaților în economia regiunii din stânga Nistrului*

	2014	2015	2015 față de 2014
Orașele Tiraspol și Denstrovsk	59.440	56.367	-5,2%
Orașul Bender	26.076	25.183	-3,4%
Raionul Rîbnița	21.124	20.154	-4,6%
Raionul Dubăsari	9.156	8.778	-4,0%
Raionul Slobozia	13.529	13.141	-2,9%
Raionul Grigoriopol	8.109	7.875	-2,9%
Raionul Camenca	4.932	4.864	-1,4%
Total	**142.366**	**136.372**	**-4,21%**

Asupra competitivității sectorului exercită o presiune crescândă mai mulți factori interni: nivelul ridicat de impunere (fiscalitatea); instabilitatea și complexitatea reglementărilor afacerilor; lipsa programelor de susținere financiară a comunității de afacere; birocrația și corupția etc. La fel, dezvoltarea sectorului micului business, în perspectivă scurtă și medie, este inhibată de prezența barierelor administrative; a concentrărilor economice; concurenței neloiale și a monopolurilor; tarifelor înalte pentru utilități și chirie; infrastructurii slab dezvoltate pentru afaceri; cooperării insuficiente a comunității de afaceri cu APL, cu sectorul academic și neguvernamental; de insuficiența brațelor de muncă calificate; de lipsa de conștientizare a mecanismelor de sprijin existente pentru întreprinderile mici, precum și de lipsa unui sistem unificat de gestionare a informațiilor pentru întreprinderile mici; de sistemul de infrastructură subdezvoltată pentru sprijinirea întreprinderilor mici; de lipsa unor mecanisme eficiente de interacțiune între întreprinderi mici și mari; de subdezvoltarea infrastructurii industriale (lipsa de comunicații, lipsa investițiilor în construcția drumurilor, or, totul se face în detrimentul antreprenorului, fiind adesea investiții inițiale foarte grele); de mediul extern instabil și reducerea cererii de produse și servicii etc[6].

Mediul de afaceri din stânga Nistrului, la fel ca și în partea dreapta a Nistrului, este caracterizat prin costuri financiare, presiune fiscală, administrativă, irosire de timp exagerate și nejustificate, care depășesc esențial nivelul celor din țările dezvoltate. Această situație demotivează dezvoltarea economică a membrilor comunității de afaceri și reduce substanțial competitivitatea entităților economice, a sectoarelor economiei naționale, inclusiv a economiei regiunilor și celor locale.

Povara administrativă excesivă creează bariere în lansarea, derularea și lichidarea afacerilor, fiind un factor inhibator în promovarea concurenței loiale, orientate spre productivitate și inovații. În foarte multe cazuri, se atestă breșe în comunicarea agenților economici cu decidenții (reprezentanții instituțiilor de stat, aleșii regionali și locali), administrația publică locală.

În cadrul activităților economice, antreprenorii fac față unei presiuni, care are la origine condițiile dictate de stat: inspecții de stat; prezentarea rapoartelor și a informațiilor obligatorii; condițiile de achitare a impozitelor și taxelor de stat; numărul exagerat de acte permisive pentru construcții, instalații, echipamente, materii prime, produse și servicii, inclusiv pentru cele importate și exportate; complexitatea procedurilor vamale.

Constrângeri critice pentru antreprenorii din regiunea nistreană sunt: gradul redus de dezvoltare a infrastructurii calității și dubla impunere fiscală, care este reclamată în cadrul atelierelor comune ale reprezentanților comunității de afaceri de pe ambele maluri ale Nistrului.

[6] Comunicatul domnului Astahov la atelierul de lucru axat pe problemele competivității

3. Considerații privind competitivitatea Republicii Moldova

În Republica Moldova, problema competitivității este discutată la diferite nivele și pe bună dreptate i se atribuie o atenție sporită în documentele de politici elaborate la nivel central, sectorial si local. O serie de strategii naționale, dar și Acorduri, la care Moldova este parte, au drept obiectiv creșterea competitivității economiei naționale a Moldovei, a unor sectoare cheie din economie sau a entităților economice la nivel micro. Printre acestea sunt:

- Acordul de Asociere cu UE (în special Titlurile IV și V)[7]
- Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020"[8]
- Strategia națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020[9]
- Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020[10]
- Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate"[11]
- Strategia pentru dezvoltarea agriculturii și dezvoltare rurală
- Strategiile sectoriale etc.

Prin Hotărârea Guvernului nr. 676 din 20.08.2014, pentru executarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020", a fost instituit Consiliul pentru Competitivitate și aprobat Regulamentul privind activitatea acestuia.[12] Consiliul este creat în scopul coordonării, monitorizării și evaluării activității ministerelor și autorităților administrative centrale, în vederea implementării *Foii de parcurs* privind ameliorarea competitivității Republicii Moldova.

Ameliorarea competitivității economiei moldovenești este stringent necesară pentru a profita pe deplin de oportunitățile deschise de Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC), precum și pentru a face față provocărilor asociate acestui Acord. Constatările respective au stat la baza elaborării *Foii de parcurs* privind ameliorarea competitivității Republicii Moldova. Competitivitatea urmează a fi dezvoltată atât la nivel macro, cât și la nivel de întreprindere. Devenind mai competitive, economia moldovenească și întreprinderile acesteia, pieţele locale vor putea rezista presiunilor concurenţiale adiţionale din partea producătorilor UE, oferind producătorilor autohtoni posibilitatea de a identifica și a cuceri pieţe noi în UE, de a exploata avantajele concurenţiale ale Moldovei. Acest fapt va deschide oportunităţi economice mai mari pentru agenţii economici autohtoni și pentru populaţie, va contribui la sporirea veniturilor acestora și va stimula eforturile statului în continuarea și diversificarea reformelor.

Factorii care influenţează competitivitatea pot fi, de asemenea, clasificaţi ulterior în alte trei categorii generale, în funcţie de nivelul pe care îl influenţează: factorii care afectează competitivitatea ţării per ansamblu, factorii care influenţează o anumită industrie și factorii care afectează întreprinderile la nivel individual. *Foaia de parcurs* ţine cont de acest lucru și porneşte de la ipoteza că modul în care Guvernul poate interveni variază între factorii la nivel de ţară, cei la nivel de industrie și cei la nivel de întreprindere.

Factorii la nivel de ţară sunt cei care au un impact asupra structurii globale a costurilor și productivităţii întregii

---

[7] Legea nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. Monitorul Oficial nr.185-199/442 din 18.07.2014

[8] Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020". Monitorul Oficial nr.245-247/791 din 30.11.2012

[9] Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. Monitorul Oficial nr.114-122/565 din 29.04.2016

[10] Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020. Monitorul Oficial nr.198-204/740 din 21.09.2012

[11] Hotărârea Guvernului nr. 952 din 27.11.2013 cu privire la aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate". Monitorul Oficial nr. 284-289/1063 din 06.12.2013

[12] HG nr. 676 din 20.08.2014 cu privire la Consiliul pentru Competitivitate. Monitorul Oficial nr. 256-260/735 din 29.08.2014

economii, în toate sectoarele. Astfel de factori includ atât mediul de afaceri, cât și factori macroeconomici: inflația și cursul de schimb valutar. Factorii macroeconomici nu sunt abordați în mod direct în măsurile preconizate în *Foaia de parcurs* (acestea țin de competența Parlamentului, care stabilește obiectivele BNM, și constituie subiectul de discuție dintre Guvern și FMI). În ceea ce privește factorii la nivel de țară, accentul *Foii de parcurs* este axat pe crearea unui mediu de afaceri favorabil, care include următoarele elemente:

- comerțul internațional și administrarea vamală;
- politica fiscală și de administrare;
- cadrul concurențial;
- mediul de reglementare a afacerilor;
- accesul la resursele financiare;
- infrastructura și logistica;
- contractul și punerea în aplicare a drepturilor de proprietate și calitatea sistemului judiciar;
- protecția mediului și utilizarea durabilă a resurselor naturale;
- protecția investitorilor;
- reglementarea pieței forței de muncă.

Factorii la nivel de ramură, care au impact asupra competitivității întreprinderilor unei industrii, variază de la o industrie la alta. Cu toate acestea, ele includ elemente ce pot fi descrise după cum urmează:

- durabilitatea relațiilor între diferiți actori ai lanțului valoric:
  - ◊ *pe verticală*: între furnizori, producători, cumpărători și clientul final;
  - ◊ *pe orizontală*: între furnizori, producători, cumpărători la fiecare nivel al lanțului;
- capacitatea de a obține economii;
- accesul pe piață și accesul la informație, în special:
  - ◊ tarifele și barierele netarifare în calea comerțului internațional;
  - ◊ reglementări specifice industriei pe pieţele interne (reglementări de prețuri, reglementări pe produse și categorii ale acestora, licențe ce restricționează intrarea pe piață);
  - ◊ informații privind condițiile competitive pe pieţele externe cheie și tendințele acestora, precum și cerințele pentru intrarea pe pieţele externe;
  - ◊ disponibilitatea și costul cerințelor pentru accesarea pieţelor externe (certificate de calitate specifice sectorului, trasabilitate);
- disponibilitatea forței de muncă de calificarea solicitată.

Factorii la nivel de întreprindere influențează competitivitatea întreprinderilor individuale, adăugând-se factorilor care afectează competitivitatea la nivel de ramură și operează într-un anumit mediu de afaceri. Factori la nivel de întreprindere sunt cei care afectează în mod direct productivitatea companiilor individuale:

- productivitatea întreprinderii în sine este determinată de existența input-urilor și tehnologiilor relevante, iar productivitatea acestora, la rândul său, este determinată de:
  - ◊ productivitatea muncii;
  - ◊ productivitatea terenului (în special în agricultură) și capitalului;
  - ◊ productivitatea totală a factorilor;
- aceste elemente, la rândul lor, sunt afectate de:
  - ◊ procesele de afaceri și tehnologiile de suport din oficiu (sisteme informatice etc.);
  - ◊ valoarea adăugată:

    – inovarea și adoptarea tehnologiilor pentru a trece la produse cu valoare adăugată mai mare;

    – calitatea producției (procese, certificate) și fiabilitatea lor în timp;
  - ◊ capacitatea de management (planificarea afacerilor, management financiar, capacitatea de a răspunde la semnalele pieței);
  - ◊ specificul firmei și capacitatea acesteia pentru acces la finanțare: calitatea rapoartelor financiare și a guvernanței corporative, existența gajului, istoria de credit, experiență bancară și relații.

4. Concluzii și recomandări

Este important, ca agenții economici din regiunea transnistreană, înregistrați în partea dreaptă a Nistrului, să beneficieze de oportunitățile oferite de cadrul de afaceri existent în R. Moldova. În mod prioritar de cadrul general de reglementare a comerțului internațional și beneficiile potențiale, care sunt oferite pentru stimularea activităților economice *(comerțul liberalizat cu UE, Turcia, Europa de Sud-Est și țările CSI; regimul liberalizat de vize cu țările CSI, UE, SUA, Canada, Israel etc.; 47 de acorduri bilaterale între Republica Moldova și alte țări, privind evitarea dublei impuneri; 40 de acorduri bilaterale între Republica Moldova și alte țări privind protejarea reciprocă a investițiilor; reformele instituționale ale instituțiilor cu funcții și atribuții în economie; derularea programelor și proiectelor cu accent economic; contactele de afaceri dezvoltate de exportatorii și producătorii moldoveni pe piețele UE, CSI, CEFTA etc.; existența parcurilor industriale și a zonelor economice libere)*. Pe de altă parte, sunt importante și eficiente instrumentele fiscale, precum: scutirile fiscale și alte facilități pentru rezidenții din zonele economice libere și parcurile industriale; scutirile și facilitățile fiscale orizontale pentru transportare, hrană și formare profesională a angajaților; scutirea de TVA la importul sau procurările de echipament inclus în capitalul social al întreprinderii.

În linii generale, îmbunătățirea climatului de afacere în partea dreaptă a Nistrului, reformele instituționale și creșterea capacităților instituțiilor de stat, comunicarea și cooperarea entităților economice din regiunea nistreană cu cele din dreapta Nistrului, informarea, diseminarea informației de interes pentru business, a bunelor practici și a rezultatelor contabilizate în implementarea ZLSAC vor apropia antreprenorii din regiune de comunitatea de afaceri din partea de vest a R. Moldova și vor contribui la creșterea competitivității economiei la scară regională, facilitând în mod special creșterea competitivității IMM-urilor din regiune.

A se conștientiza, totodată, că instabilitatea politică, economică (macroeconomică) și sectorul financiar intern slab, lipsa reformelor economice, climatul de afacere neatractiv, rezultatele slabe în economie, calitatea redusă a actului de guvernare (corupția, birocrația, lipsa de transparență în procesul decizional, protejarea incertă a drepturilor de proprietate), vor ține la distanță agenții economici din regiunea transnistreană.

Este important, ca instituțiile de stat, administrațiile publice locale, sectorul academic să declanșeze în comun un proces focusat pe cooperarea agenților economici de pe ambele maluri ale râului Nistru. Ca domenii de interes reciproc pentru cooperarea agenților economici din ambele părți pot fi considerate următoarele sectoare prioritare: informații și comunicații, fabricarea de mașini și echipamente, activități de servicii administrative și de servicii suport, fabricarea de utilaje și piese, fabricarea produselor textile, fabricarea articolelor de îmbrăcăminte și a încălțămintei, echipamente electrice, industria alimentară, activități financiare și asigurări, producția de energie electrică, transportul energiei electrice, agricultură, silvicultură și pescuit, comerț cu amănuntul, transporturi terestre și transporturi prin conducte, industria metalurgică.

Totodată, instituțiile de stat trebuie să acorde o mai mare atenție unor proiecte, care să acopere și regiunea nistreană, cuprinzând următoarele direcții: managementul lanțurilor valorice, utilizarea soluțiilor moderne ale tehnologiei informației și comunicațiilor în domeniul dialogului de afaceri; pregătirea și organizarea vizitelor potențialilor investitori; gestionarea proiectelor; relații publice în domeniul investițiilor străine directe.

Anexe

Anexa 1. *Evoluția social-economică a Republicii Moldova în anul 2015*

Indicatori	Unitatea de măsură	2013	2014	2015
Produsul intern brut nominal	mlrd. lei	100,5	112,0	121,9
față de anul precedent, în prețuri comparabile	%	109,4	104,8	99,5
Indicele prețurilor de consum				
mediu anual	%	104,6	105,1	109,7
la sfârșitul anului	%	105,2	104,7	113,6
Cursul de schimb al leului MDL				
mediu anual	lei/USD	12,59	14,04	18,82
la sfârșitul anului	lei/USD	13,06	15,62	19,66
Exporturi	mil. USD	2428,3	2339,5	1966,9
față de anul precedent	%	112,3	96,3	84,1
Importuri	mil. USD	5492,4	5317,0	3986,8
față de anul precedent	%	105,4	96,8	75,0
Soldul balanței comerciale	mil. USD	-3064,1	-2977,4	-2019,9
Producția industrială în prețuri curente	mlrd. lei	39,4	43,5	46,6*
față de anul precedent, în prețuri comparabile	%	108,6	107,3	100,6
Producția agricolă în prețuri curente	mlrd. lei	23,8	27,3	26,8
față de anul precedent, în prețuri comparabile	%	139,1	108,6	86,2
Investițiile în active materiale pe termen lung	mlrd. lei	19,1	20,8	20,8
față de anul precedent în prețuri comparabile	%	104,2	102,3	91,2
Salariul nominal mediu lunar	lei	3765,1	4172	4610,9
față de anul precedent: nominal	%	108,3	110,8	110,5
real	%	103,5	105,4	100,7
Fondul de remunerare a muncii	mlrd. lei	27,4	30,1	33,0*
față de anul precedent: nominal	%	107,3	109,9	106,6*
real	%	102,5	104,5	99,9*

Anexa 2. *Evoluția în dinamică a numărului ÎMM pe principalele genuri de activitate*

Activităţi economice	2014			2015			2015 în % faţă de 2014
	IMM (mii unităţi)	Ponderea ÎMM în:		IMM (mii unităţi)	Ponderea ÎMM în:		
		total întreprinderi, %	total ÎMM, %		total întreprinderi, %	total ÎMM, %	
Total economie	**50,3**	**97,3**	**100**	**49,8**	**97,2**	**100**	**99,0**
Agricultură, silvicultură şi pescuit	3,0	97,7	5,9	3,1	97,7	6,2	103,7
Industria prelucrătoare	4,4	94,6	8,7	4,2	97,7	8,5	96,1
Producţia şi furnizarea de energie electrică şi termică, gaze, apă caldă şi aer condiţionat	0,1	76,2	0,2	0,1	96,4	0,1	92,5
Distribuţia apei; salubrizare, gestionarea deşeurilor, activităţi de decontaminare	0,3	92,3	0,7	0,3	100,0	0,7	99,7
Construcţii	2,9	96,1	5,7	2,9	91,5	5,8	100,9
Comerţ cu ridicata şi cu amănuntul; întreţinerea şi repararea autovehiculelor şi a motocicletelor	20,2	97,5	40,3	19,8	91,9	39,8	97,8
Transport şi depozitare	2,6	97,9	5,3	2,6	100,0	5,3	99,6
Activităţi de cazare şi alimentaţie publică	1,7	99,3	3,4	1,7	94,0	3,5	100,2
Informaţii şi comunicaţii	1,9	98,7	3,8	2,0	88,5	3,9	102,0
Tranzacţii imobiliare	3,4	97,2	6,7	3,4	72,6	6,8	101,0
Activităţi profesionale, ştiinţifice şi tehnice	4,1	99,4	8,1	4,2	55,6	8,4	102,4
Alte activităţi	5,7	97,0	11,3	5,5	92,4	11,1	97,1

Anexa 3. *Rezultatele activității întreprinderilor mici și mijlocii în profil teritorial în anul 2015*

	Numărul de unități		Numărul de salariați		Venituri din vânzări (cifra de afaceri)		Profit până la impozitare
	mii unităţi	în % faţă de total UAT	mii per-soane	în % faţă de total UAT	mil. lei	în % faţă de total UAT	mil. lei
REPUBLICA MOLDOVA	**49.8**	**97.18**	**281.4**	**55.15**	**86,824.6**	**30.76**	**3,037.6**
Municipiul Chișinău	32.3	97.02	150.9	49.38	55,055.7	26.65	2,139.4
REGIUNEA DE NORD	6.1	97.29	49.7	56.76	12,233.5	37.09	406.1
Mun. Bălţi	2.4	97.36	13.3	41.15	3,501.0	25.10	196.8
R-nul Briceni	0.3	97.73	3.3	84.06	745.1	76.23	22.2
R-nul Dondușeni	0.2	95.41	1.7	48.57	517.2	39.24	14.0
R-nul Drochia	0.5	97.20	4.1	59.09	1,026.3	26.83	9.9
R-nul Edineţi	0.3	95.05	3.8	62.43	1,120.9	28.08	36.3
R-nul Fălești	0.3	97.63	3.7	67.98	847.6	72.35	44.3
R-nul Florești	0.3	94.72	3.2	47.67	771.4	42.05	0.6
R-nul Glodeni	0.2	98.03	2.9	78.21	543.3	65.60	28.2
R-nul Ocnița	0.2	96.52	2.0	70.71	310.2	48.16	23.6
R-nul Rîșcani	0.4	98.64	3.7	80.03	760.0	64.94	6.4
R-nul Sîngerei	0.4	98.85	3.5	87.61	995.7	85.15	9.5
R-nul Soroca	0.6	97.56	4.7	60.18	1,094.9	52.03	14.5
REGIUNEA DE CENTRU	7.4	97.71	47.8	69.07	12,015.9	42.26	188.4
R-nul Anenii noi	0.6	96.41	4.4	60.60	1,075.9	36.11	24.0
R-nul Călărași	0.3	97.71	2.9	69.45	533.0	50.27	25.2
R-nul Criuleni	0.4	97.78	2.6	72.29	690.2	56.29	-6.5
R-nul Dubăsari	0.2	99.44	1.4	95.98	303.8	98.91	13.0
R-nul Hîncești	0.7	97.85	4.6	74.84	1,111.6	48.07	3.8
R-nul Ialoveni	1.1	97.29	5.9	65.07	2,076.1	40.02	55.0
R-nul Nisporeni	0.3	97.35	2.0	64.85	509.4	44.56	11.2
R-nul Orhei	1.1	98.10	6.5	60.82	1,473.4	43.55	-21.5
R-nul Rezina	0.3	95.78	2.5	78.58	587.8	22.01	15.8
R-nul Strășeni	0.9	98.06	5.1	77.48	1,698.3	52.56	41.6
R-nul Șoldănești	0.2	100.00	2.1	100.00	360.8	100.00	-21.6
R-nul Telenești	0.3	97.70	2.0	80.64	397.3	51.77	6.6
R-nul Ungheni	1.0	98.11	5.7	62.00	1,198.2	31.51	41.8

	Numărul de unităţi		Numărul de salariaţi		Venituri din vânzări (cifra de afaceri)		Profit până la impozitare
	mii unităţi	în % faţă de total UAT	mii per-soane	în % faţă de total UAT	mil. lei	în % faţă de total UAT	mil. lei
REGIUNEA DE SUD	2.6	97.77	23.0	70.94	5,138.7	61.01	232.0
R-nul Basarabeasca	0.1	98.46	1.3	93.06	237.7	82.34	17.3
R-nul Cahul	0.8	97.30	6.0	58.52	1,280.1	58.37	75.5
R-nul Cantemir	0.1	94.12	1.5	51.56	367.0	35.89	5.0
R-nul Căuşeni	0.5	98.76	4.0	79.42	938.7	79.69	57.0
R-nul Cimişlia	0.3	98.20	3.0	79.56	743.5	56.23	51.0
R-nul Leova	0.2	98.30	1.8	93.03	382.3	84.37	14.8
R-nul Ştefan-Vodă	0.4	98.08	2.8	73.39	627.5	68.15	43.0
R-nul Taraclia	0.3	97.57	2.7	78.33	561.8	53.78	-31.4
UTA Găgăuzia	1.3	96.32	9.9	64.60	2,380.8	40.66	71.6

Anexa 4. *Numărul ÎMM în anul 2015 pe forme de proprietate*

Forme de proprietate	ÎMM - total	din care:		
		întreprinderi mijlocii	întreprinderi mici	întreprinderi micro
Total ÎMM	**49.8**	**1.6**	**10.0**	**38.2**
proprietate publică	0.9	0.2	0.4	0.3
proprietate privată	44.8	1.2	8.5	35.1
proprietate mixtă (publică și privată) fără participarea străină	0.1	0.0	0.0	0.0
proprietate străină	2.4	0.1	0.6	1.6
Proprietate a întreprinderilor mixte (cu participarea capitalului străin)	1.7	0.1	0.4	1.1

Bibliografie

1. Starea economică a R. Moldova: Diagnostic. Prognoze. Recomandări, Economic Outlook, 12/2015, IDIS „Viitorul”

2. Legea nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte

3. Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naţionale de dezvoltare „Moldova 2020”

4. Hotărârea Guvernului nr. 511 din 25.04.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naţionale de atragere a investiţiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și a Planului de acţiuni pentru implementarea acesteia

5. Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13.09.2012 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020

6. Hotărârea Guvernului nr. 952 din 27.11.2013 cu privire la aprobarea Strategiei inovaţionale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovaţii pentru competitivitate”

7. Hotărârea Guvernului nr. 676 din 20.08.2014 cu privire la Consiliul pentru Competitivitate

8. http://mec.gov.md/sites/default/files/document/attachments/expres_2015-12_succint.doc

9. http://www.statistica.md/